

Оліфер О.Є.

аспірант,

Криворізький державний педагогічний університет

УЯВНІ ЕКСПЕРИМЕНТИ ЩОДО ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ

У сучасній аналітичній філософії однією із актуальних питань є складна і багатогранна проблема ідентичності особистості, вимоги до якої були описані Дж. Локком у праці «Есе про людське розуміння»: 1) неможливо одній і тій же особистості бути одночасно у двох місцях; 2) особистість одна за числом; 3) вона не ототожнюється із субстанцією; 4) поняття «особистість» та «людина» також нетотожні, тому ідентичність особистості не зводиться до збереження фізичної організації людини; 5) категорія ідентичності як така не містить ступенів; 6) ідентичність особистості пов'язана із свідомістю людини і ґрунтується на пам'яті [2, с. 450-452].

Щоб проілюструвати власні погляди, Дж. Локк наводить ряд прикладів із фантастичним сценарієм: про денного та нічного Сократа; Геліогабала, що перетворився на свиню; про короля та чоботаря, які помінялися тілами та приклад з відрізанним мізинцем. Останній на думку Дж. Барессі й Р. Мартіна, є одним із перших уявних експериментів щодо ідентичності особистості, хоч Дж. Локк, за словами згаданих дослідників, не повністю розкрив його [3, с. 39]. Спроби використати цей метод при розгляді згаданої проблеми були зроблені ще в XVIII ст. Е. Коллінзом і С. Кларком, вплинуло на подальшу проблематику і сценарії уявних експериментів [3, с. 41-42].

Сьогодні уявний експеримент є найбільш продуктивним особливо у так званих «граничних» випадках. На думку Б. Гарретта, уявний експеримент дає можливість виокремити ядро найбільш загальноприйнятих поглядів щодо ідентичності особистості, зокрема піднімає питання про її критерії, тобто дає відповідь на питання, за яких умов можливо (і чи можливо взагалі) стверджувати, щоб особистість тотожна собі у часу, хоч, за його словами, деякі уявні експерименти використовують, щоб показати нерозв'язність проблеми [1, с. 15].

Традиційно виокремлюють два основних критерії ідентичності особистості: психічний (ґрунтується на єдності та протяжності свідомості) та фізичний (обумовлений єдністю тіла). Один із перших сучасних уявних експериментів, що обґрунтовує критерій єдності свідомості, – «Трансплантація мозку» був запропонований С. Шумейкером і полягає у такому: двом особам Брауну й Робінсону провели вищезгадану операцію; згодом лише мозок Брауна успішно трансплантували в тіло Робінсона. Індивіда, який утворився в результаті, філософ називає Браунсоном, став поводити себе як Браун, має його спогади, але він знаходиться у тілі Робінсона. У цьому експерименті С. Шумейкер розглядає тривалість свідомості як чинник збереження ідентичності [6, с. 22]. Хоч він і намагався відтворити проблеми, поставлені Дж. Локком, проте не відкидає також і фізичний критерій, фактично ототожнюючи свідомість із мозком, який пересаджують.

Іншим цікавим і ключовим для розгляду ідентичності особистості експериментом, є так звана «проблема поділу». До неї зверталися у різних варіантах багато філософів (Д. Льюїс, Г. Нунан, Д. Парфіт, Дж. Перрі). У загальному вигляді умови експерименту формулюються так: мозок індивіда розділяють на дві частини так, щоб кожна могла функціонувати окремо як повноцінний мозок, а потім пересаджують обидві в тіла інших людей. Після чого тіло донора знищують. Цей експеримент ставить такі питання: про встановлення ідентичності між донором мозку та реципієнтами, про ідентичність реципієнтів між собою; про достатність єдності свідомості як критерію. Окреслений експеримент не дає відповіді на проблему ідентичності, адже будь-яке намагання розв'язати його призводить до абсурду, порушуючи сформульовані Дж. Локком вимоги до згаданої проблеми, на що вказав Д. Парфіт [5, с. 256].

Він прийшов до висновку, що ідентичність особистості – порожня категорія, від якої варто відмовитися, і що можливо зберігати єдність та послідовність психічних процесів у тих випадках, коли ідентичність особистості важко встановити, чого буде достатньо. Відносність категорії ідентичності особистості Д. Парфіт продемонстрував уявними експериментами «Розділений розум» (або «Мій поділ») і «Телетранспортер». У першому ліву і праву півкулю хірургічно роз'єднали так, щоб індивід може за бажанням використовувати обидві одночасно й незалежно одна від одної. Під час експерименту необхідно вирішити задачу в обмежений час, для цього піддослідний розділяє свою свідомість між я-лівим і я-правим, після виконання знову утворюється один індивід. В експерименті «Телетранспортер» замість того, щоб перенести особистість на Марс, несправний прилад створює копію людини. Згодом оригінал помирає він променевої хвороби, а копія повертається на Землю. Д. Парфіт звертає увагу, що хоч оригінал і копія не будуть мати спільні спогади у короткочасній перспективі, а лише про більш віддалене минуле. Тому неможливо говорити про ідентичність між особистостями, проте копія до певної міри може замінити оригінал, чого і буде достатньо [5, с. 242-246].

Критерій єдності й протяжності свідомості у часі не досконалий. На проблему циклічної природи свідомості вказали Дж. Батлер і Т. Рід ще у XVIII ст. У сучасній аналітичній філософії її розглянув Д. Льюїс в уявному експерименті «Мафусаїл». Як відомо цей біблійний персонаж прожив 969 років. Припустимо, що він у 150 років пам'ятав себе юнаком, а в 300 вже забув про свої молоді роки. Тоді виходить, що Мафусаїл у 300 років тотожний собі у 150 років, але не тотожний у 20 років, тому що не має спогадів про цей період [4, с. 116-117]. Тобто в одному тілі за майже тисячу років існували різні особистості, що змінювали одна одну, що абсурдно. Д. Льюїс пропонує розглядати ці послідовні особистості як стадії, повна особистість буде поєднанням усіх стадій.

Багато уявних експериментів пов'язані із обґрунтуванням фізичного критерію ідентичності. Найбільш відомими є два експерименти Б. Вільямса: сучасний варіант експерименту про обмін тілами та експеримент про майбутній біль. Сенс першого полягає в тому, що повністю несхожим і фізично і психічно

особам А та Б, сканують мозок та змінюють місцями спогади так, що А-індивід втрачає власні, але отримує всю інформацію (пам'ять, модель поведінки, навички) від Б-індивіда, і навпаки. Перед експериментом особам А і Б пропонують обрати наступний етап: хтось з них отримає грошову винагороду, а когось піддадуть тортурам. Звісно, А обирає, щоб він отримав винагороду, а Б піддадуть тортурам, Б обирає навпаки. Однак вони не можуть отримати обидва одне й те саме, тому експериментатор оголошує, що А отримує гроші, а Б буде підданий тортурам. Після експерименту А і Б обмінюються тілами, після чого їх питають, чи погоджуються вони з вибором, який зробили до експерименту: особа А тепер у тілі Б, а особа Б у тілі А, тому А-тіло отримає грошову винагороду, а Б-тіло буде піддано тортурам. Звісно, А (тепер у тілі Б) не погоджується з вибором і буде доводити, що він є А, спираючись на те, що має спогади А. Б (у тілі А) у свою чергу доведиме, що він і є А, тому що він у тілі А. У експерименті «Майбутній біль» Б. Вільямс пропонує уявити ситуацію, коли людині кажуть, що її піддадуть тортурам, хоча перед цим змінять її особистість так, що вона нічого не буде пам'ятати. Чи буде людина переживати за своє тіло? На думку Б. Вільямса, людина все одно буде перейматися, хоч і не повинна, адже її особистість повністю змінять [8, с. 162-163].

Незважаючи на велике число прихильників методу уявного експерименту, його піддають критиці. К. Вілкес у монографії «Справжні люди. Ідентичність особистості без уявних експериментів» стверджує, що варто переглянути використання методу уявного експерименту в сучасній аналітичній філософії, оскільки більшість експериментів мають фантастичний сценарій, і навряд чи коли-небудь будуть втілені в реальність; фантастичні сценарії експериментів суттєво впливають на результат. На її думку необхідно використовувати цей метод лише в умовах, наближених до реальності [7].

Отже, у сучасній аналітичній філософії уявні експерименти є продуктивним методом, хоч його іноді критично оцінюють. У найбільш відомих прикладах можемо виділити такі риси: фантастичний сценарій (клонування, переніс людини у космос, трансплантація мозку); чотиривимірною онтологією (в багатьох уявних експериментах враховується вектор часу); специфічний погляд на особистість, яка витлумачується як сукупність певних станів протягом часу; перегляд окремих постулатів традиційної категорії ідентичності особистості або частково, або до повної відмови від неї. Найбільш поширеною проблемою, яку розглядають, є питання про критерії ідентичності. Іншими важливими темами є співвідношення понять «особистість» і «людина», атрибути особистості, розмитість ідентичності як категорії.

Список використаних джерел:

1. Garrett B. Personal Identity and Selfconsciousness / Brian Garrett. – London: Routledge, 1998 – 137 p.
2. Locke J. An Essay Concerning Human Understanding / John Locke. – London: 1894. – Vol. 1. – 535 p.
3. Martin R., Barresi J. Personal Identity / Raymond Martin, John Barresi. – Cornwall: Blackwell Publishing, 2003. – 401 p.

4. Noonan H. W. Personal Identity: [2nd edition] / Harold W. Noonan. – London: Routledge, 2003. – 248 p.
5. Parfit D. Reasons and Persons / Derek Parfit. – Oxford: Clarendon Press, 1987. – 560 p.
6. Shoemaker. S. Self-Knowledge and Self-Identity / Sydney Shoemaker. – Ithaca, Cornell University Press, 1963. – 276 p.
7. Wilkes K.V. Real People. Personal Identity without Thought Experiments. Oxford: Oxford University Press, 1988. – 249 p.
8. Williams B.A. O. The Self and the Future // Philosophical Review. –1970. – № 79. – P. 161–180.

Степанов А.О.

викладач,

*Львівський національний медичний університет
імені Данила Галицького*

САМОТНІСТЬ ТА УСАМІТНЕННЯ В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФІЇ ТРАНСЦЕНДЕНТАЛІЗМУ

Традиційно проблема самотності впродовж тривалого часу привертала увагу таких філософів як С. К'єркегор [1], А. Шопенгауер [7], Ф. Ніцше [2], Хосе Ортега-і-Гассет [3], Ж.-П. Сартр [4], М. Гайдеєгер [6]. Крім того, вона знайшла різностороннє відображення й у літературних творах Е. Канетті, Ф. Кафки, Ф. Достоєвського та багатьох інших письменників. Слід також відзначити, що наукові дослідження феномену самотності у рамках психології та педагогіки проводяться недостатньо.

Феномен самотності має складний зміст, включає в себе безліч форм, кожна з яких може по-різному переживатися людьми. З огляду на це, дане поняття часто перетворюється в безрозмірну метафору, що ускладнює його науковий аналіз. Дослідження проблеми самотності ускладнюється ще й тим, що в різних цивілізаціях і суспільствах склались певні культурно-історичні та психологічно обумовлені форми самотності, а також способи відношення до неї та її переживання.

Трансценденталісти першими в історії західної думки стали проводити розрізнення між самотністю та усамітненням. У цьому контексті помітний внесок у розробку цієї проблематики вніс філософ, письменник і натураліст Генрі Девід Торо [5].

На думку трансценденталістів, людська особистість містить у собі безмежне духовне багатство, що скуте міщансько-обивательським середовищем; для його розкріпачення потрібне усамітнення й близькість з природою. Генрі Торо, слідуючи цьому світогляду, прожив два з лишнім роки у лісовій хатині й описав свій досвід у відомій книзі «Уолден, або Життя у лісі» (1854): «Я знаходжу корисним проводити більшу частину часу на самоті. Суспільство, навіть найкраще, швидко утомлює й відволікає від серйозних думок» [5, с. 89].